

รายการอ้างอิง

- งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2528. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์น้อมเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานถวายพระเพลิงบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7 ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันอังคารที่ 9 เมษายน พุทธศักราช 2528).
- จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ร.ศ. 126, 127. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2527.
- จักรพันธ์ โปษยกฤต. "หุ่นหลวง." ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 7 นาฏดุริยางคศิลป์ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2525. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525).
- จักรพันธ์ โปษยกฤต. ศิลปินอิสระ. สนทนา 23 เมษายน 2540.
- จาดูรงค์ มนตรีศาสตร์. อาจารย์สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร. สัมภาษณ์ 21 พฤษภาคม 2542.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. "ประวัติการฟ้อนรำ," หนังสืออ่านประกอบคำบรรยาย วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนดนตรีและนาฏศิลป์ไทย. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2. พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2505.
- เต็มสิริ บุญสิงห์, เจือ สตะเวทิน. การละครเพื่อการศึกษา (นาฏศิลป์ ป.ม.) ม.ป.ท. : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2506.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรวจชำระและทรงนิพนธ์อธิบาย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2504.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2. พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2504.

- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4. ม.ป.ท. : การพิมพ์
 เกื้อกูล, 2507. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอนงค์ เจริญราช ณ เมรุวัด
 มกุฏกษัตริยาราม วันที่ 21 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2507).
- ธนิต อยู่โพธิ์. ศิลปะละครเวทีหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.ท. : กรมศิลปากร, 2531.
- ธิดา โมสิกรัตน์, จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์. “นาฏศิลป์ หนึ่งใหญ่ ไชน และละครไทย,” เอกสารการ
 สอนชุดวิชาศิลปะกับสังคมไทย 12305 หน่วยที่ 11-15. นนทบุรี : สาขาวิชาศิลปศาสตร์
 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.
- น. ณ ปากน้ำ, แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. วัดเกาะแก้วสุทธาราม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,
 2529.
- น. ณ ปากน้ำ. วัดโสมนัสวิหาร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2538.
- น.ณ ปากน้ำ. จิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2525.
- ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. ม.ป.ท. : คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
 สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521.
- ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 2. กรุงเทพฯ : กองพุทธศาสนา กรมการศาสนา กระทรวง
 ศึกษาธิการ, 2526.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2530.
- พานี สีสวย. ศูนย์ระยะทางนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : ภาควิชานาฏศิลป์ คณะวิชามนุษยศาสตร์และ
 สังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2540.
- พินิจ สุวรรณบุณย์. ศิลปินแห่งชาติสาขาทัศนศิลป์ (การออกแบบประยุกต์ศิลป์ พุทธศักราช
 2536) 13 กุมภาพันธ์ 2543.
- มนตรี ตราโมท. “อธิบายลักษณะวงดนตรีไทย.” หนังสือของชุมนุมดนตรีไทย สโมสรนักศึกษา
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2513. พระนคร : ชุมนุมดนตรีไทย
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2513.
- มร. เดอ ลา ลู แบร์. ราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า
 หน้า, 2510.
- ยิ้ม ปิณฑยากร และคนอื่น. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : คณะ
 กรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2533.
- รวมงานนิพนธ์ของนายอาคม สหายคม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ กรมศิลปากร. ม.ป.ท. : กรมศิลปากร,
 2525. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชเพลิงศพนายอาคม สหายคม วัน
 พุทธศักราชที่ 9 ธันวาคม พุทธศักราช 2525 ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม)

- รัตนมา มณีสิน. **สุนทรียะทางนาฏศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสารและตำราสถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2540.
- รายงานการสำรวจจิตรกรรมฝาผนัง พระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม .
เรื่องกฎหมายตราสามดวง. ม.ป.ท. : กรมศิลปากร, 2531.
- วรรณิกา ณ สงขลา. **จิตรกรรมไทยประเพณี ชุดที่ 001 เล่มที่ 5 จิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2537.
- วัลลภสิทธิ์ สดประเสริฐ. ศิลปินอิสระ. สนทนา 23 เมษายน 2540.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. **นาฏศิลป์**. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2507 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพคุณครูชิต พุ่มรุกขา ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 13 กรกฎาคม 2507).
- ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2525. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525)
- ศิลปากร, กรม. **จิตรกรรมไทยประเพณี**. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2536.
- สมภพ ภิรมย์. **พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2539.
- สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. **วัดราชสิทธิาราม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2525.
- สุวรรณณี อุดมผล. **วรรณกรรมการแสดงของไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประกายพริก, ม.ป.ป.
- เสฐียรโกเศศ. "อักษณิกวิทยา." **วารสารศิลปากร**. ปีที่ 1 เล่ม 1 (2490) : 62-63.
- แสง มนวิฑูร, แปล. **นิทานพระพุทธรูป**. พระนคร : กรมศิลปากร, 2506.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. **วัดทองธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2525.
- อมรา กล้าเจริญ. **สุนทรียนาฏศิลป์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

การกำหนดแบ่งชนิดของพระอารามหลวง

พระอารามหลวงตามความหมาย คือ วัดของพระเจ้าแผ่นดิน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาปรากฏอยู่ในทำเนียบสมณศักดิ์ของเก่า เป็นวัดซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งสิ้น ส่วนวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากความจำเป็นในการเร่งสร้างเมืองให้ดีเหมือนเมื่อครั้งเสียกรุง มีการสนับสนุนให้สร้างวัดมากมาย พระอารามหลวงจึงเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างหรือสถาปนา บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ และวัดซึ่งเจ้านายและขุนนางสร้างแล้วถวายเป็นวัดหลวง แบบอย่างในการสร้างวัดก็นำมาจากสมัยอยุธยาทั้งสิ้น

การกำหนดแบ่งชนิดของพระอารามหลวง มีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2457 ได้กำหนดแบ่งออกเป็น 3 ชั้น¹ คือ พระอารามหลวงชั้นนอก โท ตรี

พระอารามหลวงชั้นนอก แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

1. ราชวรมหาวิหาร
2. ราชวรวิหาร
3. วรมหาวิหาร

พระอารามหลวงชั้นโท แบ่งเป็น 4 ระดับ คือ

1. ราชวรมหาวิหาร
2. ราชวรวิหาร
3. วรมหาวิหาร
4. วรวิหาร

พระอารามหลวงชั้นตรี แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

1. ราชวรวิหาร
2. วรวิหาร
3. ไม่มีสร้อยต่อท้ายชื่อคงใช้เฉพาะชื่อวัด

¹ ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2525) (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525), หน้า 5.

ภาคผนวก ข
 ตัวอย่างนาฏยศิลป์บนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์
 วัดในกรุงเทพมหานคร

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 48 โขนมั่งราว ในอนุพุทธประวัติ (ชีวประวัติพระสาวกพระพุทธเจ้าสมัยพุทธกาล)
 จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 49 นางอุทิศปีโนภาพประวัติพระปิตุเจกพุทธเจ้า

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 50 ละครชากรี หรือละครนอก

จิตรกรรมฝาผนังภายในหอพระไตรปิฎก วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 51 เทพคาฟอนรำในไตรภูมิ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 52 การแสดงหนังใหญ่ ในประวัติพระอัครสาวก 11 องค์
ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

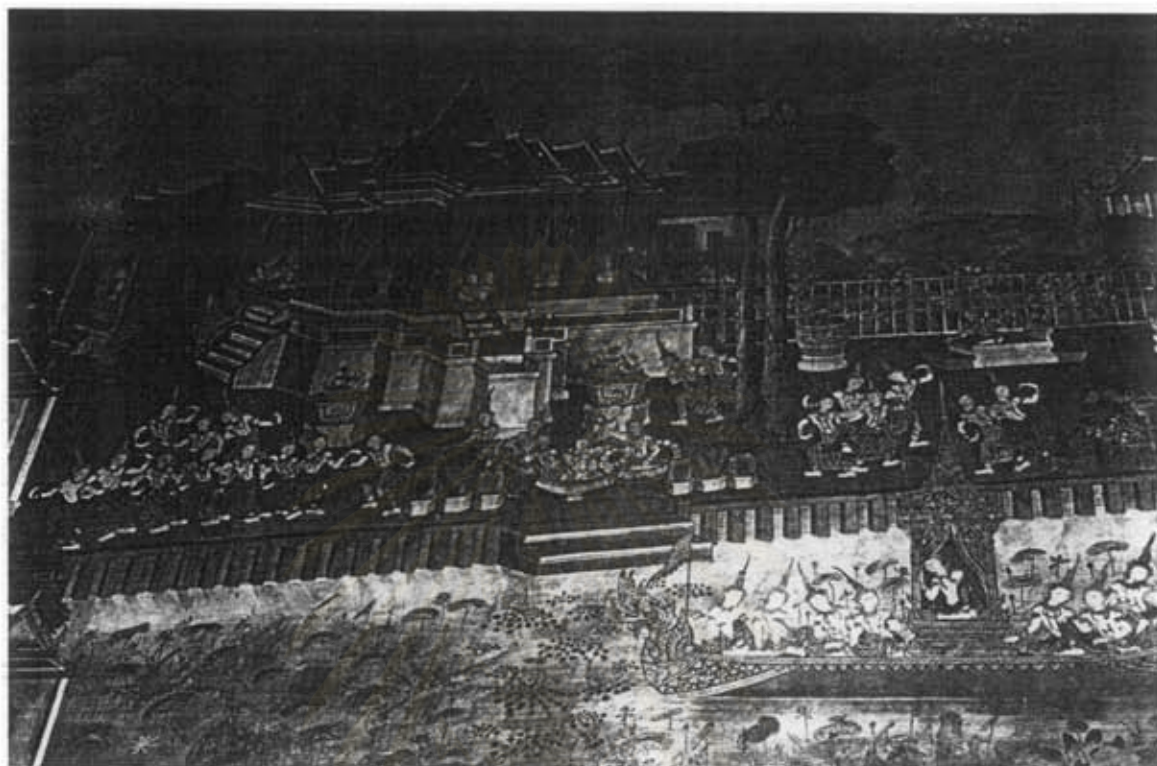
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 53 การแสดงเด็กเท็งกอกของชาว

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดบรมนิวาสราชวรวิหาร เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 54 นางขศิตปีพ็อนร่า ในการเสด็จประพาสกระบี่โดยเรือพระที่นั่ง
จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดป่ามวนารามราชวรวิหาร เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 55 ขบวนนาฏยศิลป์และดุริยางคศิลป์ ตอน พระเจ้าอโศกมหาราชทรงคอนกั๋งพระศรีมหาโพธิ์พระราชทานแก่พระเจ้ากรุง
อนุราชปุระ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดโพธิ์นิมิตร เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 56 บรรดาชาวสวรรค์กำลังเริงระบำ ในเวสสันดรชาดก กำแพงเทพพร

จิตรกรรมฝาผนังภายในวัดทองนพคุณ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

สำนักงานวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 57 ลีลาพระยามารสร้างรำอ้าววนพระพุทธองค์
จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดบางขุนเทียนใน เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นางสาววิชชุดา วุชาทิพย์ เกิดวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2498 ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปีการศึกษา 2520 และสำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปีการศึกษา 2528 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2539 ปัจจุบันรับราชการที่ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย